

İNSAN HAKLARI, AHLAK VE KÜLTÜR AÇISINDAN “ONUR” KAVRAMINA YAKLAŞIMIN KAVRAMIN TANIMLANMASINA ETKİLERİ*

Fatma Betül PARMAKSIZOĞLU**

Öz

Onur, özellikle çok kültürlü ve çok dinli toplumlarda önemli olan barış, saygı, hoşgörü, insan hakları fikirleri “insanın değerli” bir varlık oluşu ile bağlantılı bir kavramdır. Tanımı ve içeriğini belirlemek ise oldukça zordur. Çünkü insan onuru, tarihi süreçte içeriği değişen, sosyal, felsefi, teolojik ve hukuki boyutları olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı toplumlarında “onur” kavramının, hukuki, ahlaki ve kültürel açıdan çeşitli tanımları yapılmakta, kavram analiz edilmektedir. Bu analiz, kavramın klasik ve modern olarak farklı şekillerde tanımlandığını göstermektedir. Kavramın algılanmasında semavi dinlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte bu dinlerin toplumsal barışa destek sağlaması da beklenmektedir. Dolayısıyla semavi dinlerin insana, onun haklarına verdiği değeri anlamak için, bireylerin dini dünya görüşlerini oluşturan Kutsal kitapların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, Semavi dinlerin kutsal kitaplarında onur kavramını inceleme dışında bırakarak, İslam dininin kavrama yaklaşım biçiminin nasıl olması gerektiğini kavramın anlaşılma biçimleri doğrultusunda tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Onur, Şeref, İnsan, İnsan Hakları, Ahlak, Kültür.

* Prof. Dr. Mualla SELÇUK danışmanlığında hazırlanmakta olan “İbrahimi Dinlerde İnsan Onuru ve Dinler Arası Öğreti Açısından Değerlendirme” başlıklı yazım aşamasındaki tezden üretilmiştir.

** MEB Öğretmen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, fatmaaybar@hotmail.com ORCID: 0000-0001-2345-6789.

The Effects of the Approach to the Concept of “Honor” in Terms of Human Rights, Morality and Culture on the Definition of the Concept

Abstract

We often hear the term “dignity” in our age. Especially in societies with multicultural and multi-faith, peace, respect, tolerance and human rights ideas are associated with human precious beings. However, understanding what dignity is and which rights it includes are difficult. Because human dignity has social, philosophical, theological and legal dimensions in which its content changes in historical process. Dignity is a term discussed in western societies and has a place in international contexts. That’s why the emphasis is on its naming in western thought and conceptualization types. The definitions of term in terms of legal, moral and cultural are analyzed. This analysis shows it is described as classical and modern with different meanings. It is thought that perceiving the term as classical far from modern meaning results from monotheistic religions. But it is also expected that these religions contribute to social peace. Therefore, in order to understand the monotheistic religions’ attitude towards human and human rights, Holy Scriptures should be reviewed. Analyzing the dignity in Holy Scriptures is out of our studies. Our purpose is to discuss how Islamic attitude towards this term should be in accordance with understanding types of the term.

Keywords: Dignity, Honour, Human, Human Rights, Morality, Culture.

Summary

It has been discussed that the notion “dignity” as a result of conceptual analysis that we have made in the context of human rights, ethics and multiculturalism giving an ethical line that prioritizes human rights. Cultural and moral perspectives reveal different understanding types of the term and it has been discussed whether this situation will be a barrier for the purpose of creating universal purposes and how it should be evaluated or not. The notion “human dignity” across the world beyond moral and cultural aspects and acceptance of the human rights notion that will enhance this value will be the right understanding types of the notion. We have discussed the reason of different understandings of the term in our article.

Dietrich Ritschl states that human dignity is described with four forms in terms of anthropological when human beings have been created with God’s shape and have had mind, independence and rights. He also states that

this typology and human dignity notion have anthropological assumptions and abilities to accept various contents based on the beliefs. He suggests that varieties within the notion in United Nations' texts, innumerable pacts, constitutions and these appeals show this uncertainty. Actually, this vagueness results from the different meanings of human dignity discussed in contemporary references. (Ritschl, the concept of human dignity in human rights discourse, s.95-97) As one dimension of this vagueness, it is considered that the religions that approach cultural and moral are oriental religions. According to oriental religion, this term is associated with a person's prestige in a society and prestige in the eye of God. However, we know that in oriental religions especially in Islam, by basing on Quran, human beings meaning the content of the term human dignity have mind, independence and potential to improve themselves and to provide this improvement, the basic rights that the God commands to protect are right to live, right of property, freedom of religion and conscience. But not to ignore existing dignity notion, how the verses of the Quran expressing dignity in the eyes of God and personal dignity existing in Quran should be evaluated is an issue of a different study. Cultural and moral glance towards dignity term led to the idea that they don't exist in sacred books and religion. It is considered that in the course of evaluation of the sacred books (Quran) the value of human being and rights should be evaluated independent of personal situations and a person's moral preferences and then, this evaluation of the traces of the term dignity can be possible.

When we evaluate the relationship between human dignity and religions (Ibrahim), the only situation making us think that there is no human dignity notion in religions is not its moral perception. The terms of religions such as oath, first sin, and devotion cast a shadow on people's mind, freedom and competence, people who haven't responded to God's revelation positively have lost contact with the God and seemed to lose their dignity. Some of questions come to our minds: Does people gain dignity when they accept the revelation? Does the content of the used words correspond to dignity notion or differentiate for the people who haven't accepted the revelation or for the people who accepted the revelation? Do people lose their dignity when they lose their prestige in a society? Is there an anthropological and ethical-based dignity concept beyond culture and faith? How is dignity dealt with in Islamic literature is met with the words greatness and pride? Does the word "greatness" bear the same meaning with dignity? What is the content of the word greatness? Is the word greatness used in Quran? These questions are to be answered. Actually, we think that human dignity is a modern conception and

not a definable word. We also think that human dignity should be addressed as a process that stems from humanitarian conditions in sacred books. This will be an issue of a different study.

Giriş

Çalışmamız iki bölümünden oluşmaktadır. İlk bölümde “onur” kavramının sözlüklerde tanımları üzerinde durulmakta, bu tanımlamaların onurla ilgili bir özelliğe sahip insanları dışarıda tuttuğu için evrensel olabilecek tanımlamalar olarak görülmediğine dikkat çekilmektedir. Bu problem bazı hukuki tanımlamalarda da göze çarpmaktadır. Kavramın daha açık olarak anlaşılması amacıyla özellikle Batı kökenli düşünürlerin fikirleri doğrultusunda kavramsal bir analiz yapılmasının gereği fark edilmektedir. Bu tartışmalar bizi, “onur” kavramının anlaşılması için hukuki, ahlaki ve kültürel perspektiflerden kavramın irdelenmesi gerektiği düşüncesine götürmektedir. Bu bağlamda ikinci bölümde kavramın hukuk, ahlak ve kültür çerçevesinde şekillendiği gösterilecektir. Dinlerin onur kavramının tanımlanmasında nerde durduğunu belirlemek önem arz etmektedir. Çalışmada şu soruların cevabı aranmaktadır:

-Kavram hukuki, ahlaki ve kültürel açıdan nasıl değerlendirilmektedir?

-Bu değerlendirmeler kavramın tanımlanmasına nasıl etki etmektedir?

-Kavramın, şeref ve saygınlık bağlamında kültürel olarak algılanışında dinlerin rolü nedir?

-Ahlak, dinlerin temel kavramlarından ise, dinler insan haklarının gereği olan “onur” fikrine destek vermemekte midir?

-Kavramın farklı toplum, kültür ve dinden insanların üzerinde uzlaşacağı evrensel bir tanımı var mıdır? Kavramın kültürel algılanışı bir tarafa bırakılarak, dinlerden evrensel olan tanımına destek sağlanabilir mi? Semavi dinlerin kavramı kutsal metinlerinden referansla yorumlamaları neden önemlidir?

-Kavramın İslam dini açısından incelenmesinde hangi kelime ve kavramlar dikkate alınmalıdır. Kültürel olan şeref ve saygınlık anlamının ötesinde Allah katındaki saygınlığın İslam’da yeri, onur kavramıyla ilişkisi nedir?

Araştırma Yöntemi

Çalışmamız, “onur” kavramının tanımlanmasındaki problemleri aşmak için, bazı düşünürlerin tanımlamaları, eleştirileri üzerinden anlam ve anlamın bağlı olduğu faktörlerin incelenmesine dayalı, kavramsal bir analizdir. Ça-

lışmanın sonunda kavram hakkında edindiğimiz bilgiler doğrultusunda İslam dininde kavrama yaklaşımın hangi bağlamlar üzerinden olması gerektiği sorularla tartışılacaktır. İnsanın değerli bir varlık oluşu fikrini Kur'an'dan yola çıkarak temellendirdiğimizde insan hakları, şeref, hatta Allah katındaki saygınlık fikirlerinden hangisini esas kabul etmeliyiz?

Onur Kavramı

Onur kelimesi, sözlük tanımını ile “insanın kendine karşı duyduğu saygı, şeref, özsaygı, haysiyet, izzetinefis” ve diğer bir tanımlama ile de “başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, şeref, itibar” olarak anlamlandırılmıştır.¹ Bu tanımlarda iki nokta dikkati çekmektedir. Birinci tanımda, insanın kendisine duyduğu saygı, ikinci tanımda ise insana, başkaları tarafından duyulan saygı onur olarak adlandırılmıştır. Şu durumda onur kelimesinin tanımını, insana gerek kendisi ve gerekse başkaları tarafından duyulan saygı olarak ifade etmek mümkündür. Ancak bu yeterli bir tanımlama değildir. Çünkü bu noktada akla şu sorular gelmektedir. Toplumda genel itibarıyla saygı duyulmayan bir kişi insan onuruna sahip değil midir? Ya da kişi davranışlarıyla mı onur kazanmaktadır? Eğer bu soruya olumlu yanıt verilirse, onur kelimesi, itibar ve değer kelimeleriyle eşanlamlı hale gelir ve toplum hayatında herhangi bir sebeple itibarı sarsılmış kişilerin onursuz olduğunun düşünülmesine imkan sağlanmış olur. Böyle bir yanıla düşmemek için onur kelimesini, insanın davranışlarını, kişisel özelliklerini, servetini vs. dikkate almadan, insanı sadece varlık olarak değerlendirip tanımlamak gerekecektir. Bu durumda insan onuru, “insanın sırf insan olması sebebiyle değerli ve saygıya layık bir varlık olması” olarak tanımlanabilir.

Felsefi terimler sözlüğünde yapılan tanımlamanın da insanı bazı kriterlere göre değerlendirdiği açıktır. Bu tanıma göre, “insan onuru, insanın duyan, düşünen ve özgür bir varlık olarak taşıdığı değer” ifadesinde bu saygının var olması için insanın duyan veya düşünen bir varlık olması şartının aranması; duyamayan veya düşünemeyen insanların onuru konusunda tereddüt varmış izlenimi yaratabilir ki; bu yersiz bir ayırım olarak değerlendirilebilir (Çakar 2012: 2-5). Çakar, insan onurunu, “bilinçli olma, kendi kaderini tayin etme ve kendi çevresini şekillendirme yeteneği veren manevi güçtür” şeklinde tanımlayarak “hür iradeye” vurgu yapar. İnsan varlık olarak değerlidir, iradesi

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9e6fef9cda92.38941975 Erişim Tarihi:16/09/2018.

olsun veya olmasın veya mevcut iradesini yönlendirebilsin veya yönlendiremesin insan yaradılış gereği onurlu bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında bir akıl hastası ile ruhen sağlıklı bir kişi arasında insan olma noktasında herhangi bir ayırım yapılması mümkün değildir.

İnsan haklarını düzenleyen uluslararası belgelerde de onur kavramıyla ilgili tanımların birçok insanı kapsamadığı görülmektedir ve bu durum bir problemdir. Örneğin; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. Maddesi'nde doğal onurun tanımında "Tüm insanlar onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğarlar" ibaresinde söz konusu insan, yani fetüs doğmamış ise o zaman onurlu durumda değildir (Barker 2011: 23). Bu yorum tüm insanların onura sahip olması bakımından evrenselidir. Onur, bir insan özelliğidir, fakat bu daha fazla veya daha az onurlu birileri arasında olası bir ayırımı kabul ettiğini anlamsal olarak barındırmaktadır.

Ussal, bedensel, irksal, felsefi vb. özelliklerine bakılmaksızın bütün insanlar Anayasa Hukukunda korunan ve garanti altına alınan insan onurunun eşit şekilde sahibidirler. İnsan onuru taşıyıcısının bunun bilincinde olması ya da onurunu bizzat koruyabilecek bir konumda olması onura sahip olmak açısından önemli değildir. İnsan onurunun taşıyıcısı, insan soyundan gelen bütün yaratıklardır. “İnsan onuru, insana somut bireysel yeteneklerinden, iradi davranışlarından ya da akli-ahlaki değer anlayışından bağımsız olarak gelmektedir. Buna göre her insan, bu arada embriyo, akıl hastası ve hilkat garibesi kim olursa olsun insan soyundan gelen herkes insan onuruna sahiptir. Başka insanların onurunu en ağır şekilde ihlal etmiş insanlar ve hükümlüler de insan onuruna sahiptir. İnsan onuruna sahiplik çocuklar ve gençler de dahil yalnızca somut insan içindir” (Şimşek 1999: 126-128). Hepimiz onurun çekirdeğini taşımaktayız fakat onurun gizli gücünü nasıl gözler önüne serdiğimiz bizim yaşam koşullarımıza bağlanmaktadır (Kuçuradi 2009: 73). Kuçuradi de onurun kişinin eylemleriyle geliştiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, insanın değeri, diğer canlılar arasındaki yerini gösteren özelliklerinin bütününde ve ‘ortak iyiyi ve yararı’ yaratmayı amaçlamasında bulunmaktadır (Düzgün 2007: 1). İnsan onurundan söz etmek, insanın kişi olarak en yüksek akli ve ahlaki değerlerin, dokunulmaz, kaybedilmez bir öz değer sahibi olduğundan söz etmek demektir. Bu değer çerçevesinde insan, kendi yaşamını ahlaki olarak belirleme ve kendini gerçekleştirme yetisine kavuşur. İnsanın, insan olmasının anlamı ve amacı insan onuruyla açıklanır. İnsan, onurunu doğuştan ve doğal olarak kazanmıştır (Bulut 2008: 2).

Bertram Morris ise, insan onurunun insanın kendisinde bizzat var olan ve doğuştan gelen bir vasıf olmayıp, fiziksel, biyolojik ve tarihsel bir iletişim

süreciyle oluşan sosyal bir ilişki olduğunu savunur. Bunları değerli kılan insan aklının ürünü olmasıdır (Ulusal 2014: 205). Onur, insan olan tüm varlıkların potansiyel yetisidir. Kavrama insan olmak, ya da insanlığını geliştirmek noktasında bakış açısı farklılığının, onur tanımlarının bir takım insanları dışarıda bırakma sebebi olabileceği düşünülebilir.

Buraya kadar “onur” kavramının farklı bakış açılarından tanımlandığı açıktır. Kavramın dilbilimsel, felsefi tanımları onuru insanın toplum tarafından beğenilen davranışlarına ya da bu davranışların sonucu kişinin kazandığı saygınlığa atfetmektedir. Kavramı tanımlamaya dönük hukuki çabalarda da insanın akla ve özerkliğe sahip oluşunun doğal sonucu olarak bakılmakta ve bu açıdan insanların eşitliği kabul edilmektedir. Davranışların etik bir çizgide tutulması, insanlığın gelişiminin amaçlanmasını sağlayan eylemsel boyutuna dikkat çeken tanımların yanı sıra, sosyal bir ilişki içinde sonradan gelişen bir kavram olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır. “Onur” kavramı özellikle Batı toplumlarında İkinci dünya savaşının insanlarda bıraktığı insan haklarını hiçe sayan durumlar ve savaşın ardından sözde insanın değerini korumayı amaçlayan ideolojik yaklaşımların olumsuz etkilerini aşmak için yürürlüğe konan uluslararası antlaşma metinlerinde sıkça rastlanılmaktadır. Bu nedenle Batı literatüründe daha çok tartışılan bir kavram olduğunu düşünebiliriz.

1. Batı Düşüncesinde Onur Kavramı

Onur kavramının Batı literatüründe dilbilimsel bir analizini yapmak kavrama geçmişten günümüze yüklenen anlamı bilmek açısından önemlidir. Dolayısıyla çalışmamızın bu kısmında kavramın kullanıldığı bağlam, kelimenin farklı dillerdeki karşılığı, sosyo- kültürel, dini açılarından yüklenen anlam gözden geçirilecektir. “İngilizce “human dignity”, Almanca “menschwürde” kelimeleri ile ifade edilen “insan onuru” veya “insan haysiyeti” modern Arapçada “kerametü’n-nas” kelimesi ile ifade edilmektedir (Ulusal 2014: 205). TDK’nın felsefe terimleri sözlüğünde, İngilizce’de “dignity” insanın duyan, düşünen, özgür bir varlık olarak değerini ifade ederken, aynı zamanda “honour” kelimesi de kullanılmaktadır.² Ancak “honour” toplumun saygıya değer bulduğu şeyleri koruma ve geliştirmenin karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Farklı dillerdeki bu ifadelerin aynı içeriği koruyup korumadığı belirsizdir.

² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b9e72b62d4db2.55436031 Erişim Tarihi: 16/09/2018

C. Barker’a göre, İngiliz dilinde Oxford İngilizce sözlüğünde 'onur'; "şeref ve saygının değerli olma niteliği ya da ifadesi" olarak tanımlanmaktadır. Fransızca da onur kelimesi "duyguların asaleti ya da saygınlık arzusu, birisinden ya da bir şeyden dolayı saygı gösterme" olarak tanımlanmaktadır. Açıkça, dil bakımından İngilizce ve Fransızca gibi çok benzer dillerde bile, onurlu olmanın ne anlama geldiği durum içinde farklılaşarak büyük ölçüde değişmektedir (Barker 2011: 12-14). Onur ile şeref ve saygınlık iç içe geçmiş durumdadır.

‘Onur’ kelimesi Batı düşüncesinde ilginç bir tarihe sahiptir. Onur fikrinin esasen dini olduğu farzedilirken, bu durumu Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Kitaplarından elde etmek zordur. İbranicede ‘onur’ olarak tercüme edilen kelime, *gedula*, İbranice Kutsal Kitaplarda nadiren bulunmaktadır ve daha çok dürüst, kibar ve cesur karakter ya da toplumdaki kişisel bir duruş anlamına gelmektedir. Yine İbranicede *kavod* kelimesi de şeref ve saygı anlamında çevrilmektedir. Hıristiyan Kutsal Kitaplarının İngilizce çevirilerinde Yunanca *semnotes* kelimesi, bazen ‘onur’ olarak tercüme edilmekle beraber bu kelime sadece üç defa ve muhtemelen ‘ciddiyet’ olarak çevrilmiş olabilir. Günümüzde ‘onur’ olarak Yunanca’dan İngilizce’ye çevrilebilecek en iyi kelime *aksi-oprepeia*, Yeni Ahit’te hiç kullanılmamaktadır” (Sulmasy 2007: 10). Bu analiz bize, Kitab-ı Mukaddes açısından düşünüldüğünde, İbranice ve Yunancada “onur” olarak tercüme edilen kelimelerin sayıca az olup, kişisel ve toplumsal saygınlığı ifade ettiğini göstermektedir. Onur kelimesini Kitab-ı Mukaddes’te tam olarak karşılayan kelimelerin olmaması da modern zamanlarda ortaya çıkmış olduğunu düşündürmektedir. Başta İngilizce ve diğer dillerdeki tanımların da “şeref ve saygınlık” bağlamında kavramı tanımladığı açıktır. Sonraki süreçte, İngilizcede modern anlamda onur kavramının “dignity” sözcüğüyle karşılanıp, saygınlığın “honour” ile ifade edilmesi, kavrama dönük anlamsal farklılaşmayı göstermektedir. Honour, İngilizcede belli eylemlerin değerli olduğunu ifade etmektedir. Değerli olan eylemlerin gerçekleştirilmesinin bireylere saygınlık, şeref kazandırdığını anlamsal olarak barındırmaktadır. Böylece honour yan anlam olarak “dignity” kelimesinden ayrılmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, onur kavramının kelime olarak Kitab-ı Mukaddes’te geçmediği açıktır. Saygınlık, haysiyet anlamlarını çağrıştıran bazı kelimelerin geçtiği (*gedula*, *kavod*) belirtilmekteydi. Kur’an da da “onur” kelime olarak geçmemektedir. İslami literatürde kavramın ele alınış biçiminin insanın “mükerrer” varlık olması, izzet, şeref kelimeleriyle karşılandığı görülmektedir. Bu anlamda “izzet” kelimesinin tam olarak onur

kavramıyla bağlantısı var mıdır?, “izzet” kelimesinin anlamsal olarak içeriği nedir? Kitab-ı Mukaddes’te “izzet” kelimesi kullanılmakta mıdır, anlam içeriği nedir? Onur kavramını karşılayan anlamlar var mıdır? Soruları cevaplandırılmayı beklemektedir. Ancak “insan onuru” nun modern bir kavram olup, aslında tanımlanması gereken bir “kelime” olarak değil, insani durumlardan çıkarılabilecek süreci ifade eden bir kavram olarak kutsal kitaplarda incelenmesinin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Kelimenin izini sürdürdüğümüzde Antik Roma’da “dignitas” kavramına ulaşılabilmektedir (Shultziner 2007: 83). Dolayısıyla Roma döneminde ortaya çıkan bir kavram olduğunu düşünebiliriz. T. Aquinas’ın *dignitas* ve aynı kökenden gelen kelimeleri (bir şeyin sahip olduğu değer varoluşundaki yerine uygunluğu anlamında) *Summa Theologiae*’de 185 defa kullandığı belirtilmektedir. Hıristiyanların daima insan onurunu ifade eden kavramlara sahip oldukları, ancak yakın zamana kadar bu kavramı birbiriyle tutarlı bir fikri bütünlük içinde sistemleştiremedikleri belirtilmektedir. Kavrama dönük tanımların farklılaşması da bu durumu göstermektedir.

Onur Batıdaki bir kavram olarak Antik Yunan filozoflarından da gelmektedir. Aristo’nun etikle ilgili çalışmalarında *aksioprepeia* kelimesini değil, *Semnotes* kelimesini sadece üç defa kullandığı ve bu kelimeyi “*Nichomachean Ethics*” de değil “*Eudemian Ethics*” de bir erdem anlamında kullandığı belirtilmektedir (Sulmasy 2007: 11). Aristo’nun “erdem” kullanımı aklın ahlaki ilkeleri kavraması olarak görüp, toplumsal rol ve görevlerle ilişkilendirilmektedir. Yunan site devleti olan Polis’in kurallarına uygun yaşam, erdemdir, onurdur. Bu durum onur kelimesinin bizim bugünkü kullanımımızdan farklı anlaşıldığını göstermektedir. Onur kavramına insanın toplum içindeki durumu, devlete karşı görevleri açısından anlam yüklenmiştir.

Toplumsal normlara uygun olan eylemlerle kazanılan saygınlık, onur kavramının yan anlamı içindeyken kavramın kendisi olarak görülmüştür. Kavrama saygınlık bağlamında yaklaşılardan David Feldman, onurun tanımlarını sınıflandırmak için öznel ve nesnel onur ayrımını yapmaktadır. Pollman ise, kişinin toplumsal olarak kabul gören davranışlar sergilediğinde kendine duyduğu saygı olan öznel onurunu pekiştireceğini düşünmektedir. Bu ise nesnel onur fikridir (Barker 2011: 18-19). Feldman onur kavramının nesnel ve öznel onurun bağlantısı biçiminde algılanışının 1940’lardan beri kabul gördüğünü belirtmektedir. Bu kabule göre, onurun içeriğinin evrensel tanımı asla olamamakla beraber, (sadece belirli bir bağlamda birinin onurunu ne olduğunu kesin olarak söylemesi mümkündür.) Uluslararası insan hakları içinde onur,

görünüş, yetenek, inanç, örgütlenme ya da statüye bakılmaksızın eşit ve saygılı muamele için tanınması gereken tüm insan varlığının bir içsel bir unsuru olarak tanımlanabilir (Barker 2011: 22-23).

Polmann’ın öznel onur kavramını onurun kademeler halinde ortaya çıkıp, bir takım hizmetlere bağlandığı, onurun bireysel çıkarım ve uygulamalarla geliştirildiği klasik tanım olarak adlandırabiliriz. Polmann şeref, toplumsal saygınlık anlamında onur ile antropolojik onur kavramlarını evrensel tanımların lehine ayırmaktadır. “Onur” ile ifade edilen tam olarak da budur diyebiliriz. Batı düşüncesinde “onur” kavramının klasik anlayışını Aristo’nun kavramı “toplumsal düzen” ile T. Hobbes’in davranışlara atfeden açıklamaları da etkilemiştir (Sulmasy 2007: 11-12). En asli anlamında ‘şeref’ (honour) bir kişinin değerine (worth) ya da farzedilen değerine gösterilen saygıya işaret eder. Böylece, insan onuru kavramı insanın yapısına ilişkin (antropolojik) bilgiden oluşurken, şeref kavramı bir kişinin değerine ya da farzedilen değerine gösterilen saygıyı dile getirmektedir. (Kuçuradi 2011: 73-74). Kuçuradi de onur, şeref, gurur arasındaki farkı izah ederken fitriliğe vurgu yapar. Onurla mukayese edildiğinde şeref gibi gurur da sonradan kazanılan bir vasıftır (Ulusal 2014: 204). İnsan onuru bu yönüyle, kişinin hem kendisine duyduğu saygıyı hem de kendisine karşı başkaları tarafından duyulan saygıyı ifade etmektedir (Arslan 2015: 157-158). İnsanın değeri, saygınlığı onun kişilik özellikleri gibi içsel nitelikleriyle bağlantılıdır. Ancak onuru başkalarını hesaba katmadan sadece insanın kendisine duyduğu saygı ve kişilik özelliklerine dayalı olarak ele almak yeterli değildir. “Onur dışsal, toplumsal dünyanın; insanda bıraktığı, bilişsel, duygusal dengeye dayalı özsaygıdır” denebilir (Macit 2014:105).

Kavrama modern anlamda yaklaşım ise, onurun ahlaki otonominin sahibi insana ait olduğu (Kant’ta “var olan onur”), bu otonominin geliştirilebilen yetenek, bilgi ve kapasite olarak tanımlanmasıdır. İnsanlar bu otonomiye eşit derecede sahiptirler (Brennan ve Los 2007: 56). “Şeref ya da saygınlık insan onurunu tam olarak ifade etmez. Şerefi insanın kişisel ve toplumsal saygınlığını ifade ederken, şeref kavramı da özünde insan onuru tarafından korunmaktadır. Fakat şerefe yönelik her hakaret insan onurunun ihlali değildir. İnsan onurunun, bireysel edim, yetenek ve özelliklerden bağımsız olarak geçerliliği söz konusudur. İnsanın bunun bilincinde olup olmamasının önemi olmadığı gibi, onurundan vazgeçmesi ve onurunu kaybetmesi de söz konusu değildir” (Şimşek 1999: 60-61). Saygınlık ve şeref eğer olumlu insani değerlerin kazanımı ise, onuru geliştirecektir. Olumsuz davranışlar ise onurun değil, gurur ya da saygınlık kaybı olarak değerlendirilmektedir. Onur kaybedilmez,

şeref ve saygınlığı yan anlam olarak korur, geliştirir. İnsanın değerinin belirli toplumsal durum, norm ya da statülerle tanımlamaya çalışılması, insanın değeri ile toplumsal mevkisinin uyumlu olduğuna inanılmasındandır. Bu değer, toplumda nesnel bir karşılık bulan, insanın aslında var olan değeri değildir. Kavramın tanımlarında bir belirsizlik hakimdir. Bu duruma neden olan etkenlerin incelenmesi gerekmektedir. Çalışmamızda bu sebeplerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Tanımların kültürel, sosyal olandan evrensel olana doğru yön değiştirmesi de dikkat çekmektedir.

2. Onur Kavramının Belirsizliği

Kavrama dönük felsefi, hukuki, dilbilimsel açıdan yapılan tanım ve analizlerin çokluğu ve klasik ve modern tanımlar olarak sınıflandırılmaları aslında tanımlamadaki belirsizliği gösteren ilk çabalardır. Bununla birlikte “insan onuru” Batı ülkelerinde, özellikle hukuk, felsefe, etik ve ilahiyat gibi alanlarda temel tartışma konularından biridir. Tartışmanın nedenini insan onuru kavramının önemi, hukuk sisteminin, özellikle Anayasa hukukunun merkezinde bulunuşu yanında, muğlaklığı, insan onurunu ele alan çok farklı konseptlerin bulunuşu, bunların yetersizliği olarak açıklayabiliriz (Heper 2010: 1921). Avrupa’da, çok sayıda farklı kültürlerden insanın yaşaması, göç, çok kültürlülük, globalleşme gibi nedenlerle insan onuru kavramına kültürler arası bağlamda bir yaklaşımı da zorunlu kılmaktadır. Onurun her şeyden önce değer yargılarını temel alması, betimleyici olmaması, dünya görüşünden ve ideolojilerden bağımsız olarak bir tanımının olamayacağı düşüncesi, kavramın bir toplumdaki ve hukuk düzenindeki yerinin tarihsel ve kültürel olarak ortaya çıktığını düşündürmektedir (Heper 2010: 1924). Günlük dil ve yaşamda da insan onuru kavramı farklı anlamlarda kullanılmakta, içeriği zamana göre önemli değişikliklere uğramaktadır. Kavramı tanımlamaya dönük belirsizliği çözmek için hukuki, ahlaki ve kültürel boyutlarla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

a. Hukuki Olarak Onur Kavramı: İnsan onuru, gerek uluslararası antlaşmalar ve gerekse başta anayasalar olmak üzere bugün pek çok ülkenin ulusal mevzuatında yer alan hukuki bir terim durumundadır (Çakar 2012: 1). Günümüzde hala net tanımının yapılamaması ve soyut bir kavram olarak muamele görmesi sebebiyle, bu terim üzerine inşa edilen ya da bu terim ile ilişkilendirilen hukuki içerikleri ve kurumları ele alarak bir değerlendirme yapmak gerekmektedir (Ulusal 2014: 200). Bu olgu, kavramın soyutluğundan kaynaklandığı gibi, insan onurunun hukuksal bir kavram olmadan önce yüzyıllarca dinsel, felsefi vs. hukuk ötesi kalıplar içerisinde gelişmiş olmasından da kay-

naklanmaktadır. Kesin bir tanımın yapılması, insan onurunun belli bir anlayışa bağlı kalma, belirli bir dünya görüşü ile kavramın içeriğinin doldurulması tehlikesi yanında, insan onurunun yeni ihlal olasılıkları karşısında korumasızlığı da beraberinde getirecektir (Şimşek 1999: 62). Tüm insanlar “onura sahiplik” açısından eşittir. Ancak hukuki açıdan onur kavramına insanın var olan değerinin korunması ve geliştirilmesi açısından yaklaşılmakta onur, gelişimsel bir kavram olarak düşünülmektedir. Yani; insan onuru kavramı, zaman içerisindeki değişikliklere bağlı olarak biçimlenmekte ve içeriği ileriye yönelik olarak yargısal uygulama ile şekillenebilmektedir. Hukuki olarak, kavram şeref ve saygınlık anlamlarından ayrılmaktadır. Her insanın sahip olduğu öz değer olarak görülmektedir. Ancak, bu bakış açısı, B. Morris’in kavramın sosyal ilişki süreciyle geliştiği fikrinden de destek almaktadır. Hukuki olarak insanların onurlarının korunup, geliştirilmesi de insan hakları fikriyle desteklenmektedir. İnsan hakları da zaten insanların sosyal hayatı paylaşmasından doğan haklardır.

Anayasada insan onurunun tanımına ilişkin bir açıklama bulunmadığı gibi, gerek öğretide gerek yargı kararlarında herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir tanıma da rastlanılmamaktadır. Fakat insan onuruna ırk, renk, din, cinsiyet vs. belirli özelliklere bağlı olmaksızın sahip olunduğu konusunda şüphe yoktur. Anayasa hukuku bakımından, insan onurunu tanımlama yoluyla kavramın içeriğini ortaya koyarken, subjektif-belirli bir dünya görüşüne, ideolojiye, dinsel ya da mezhepsel bir anlayışa bağlanmaktan kaçınma zorunluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, herkesin uzlaşabileceği ortak bir tanımın yapılmasındaki zorluklar aşılmaya çalışılmış, insan onurunu tanımlamaya yönelik çeşitli denemeler yapılmıştır. Federal Almanya, Bavyera ve Türk Anayasa Mahkemeleri, insan onurunu pozitif olarak tanımlamaya çalışmıştır (Şimşek 1999: 63-64). Bu yönüyle tanımlar “onuru içerisinde insanın, akli yetisiyle, ahlaki özerkliğe ve özgürlüğe sahip olarak mutlak bir değeri taşıdığını” kabul etmektedir (Bulut 2009: 12). Bu yorumlar onurun subjektif bir kamu hakkı olarak dayanağını da göstermektedir (Gören 2007: 25-26).

İHEB’ de insan onuru bir resmi arka plan değeri olarak kabul edilmekte ancak (üye ülkeler siyasi açıdan iddialarda bulunursa diye) tanımlamaktan çekinilmektedir. Teorik olarak tanımlanmamış bir kavramın nasıl bir ölçüt kurabildiği ya da bundan bir norm kurabildiği sorusu açık kalmaktadır. Ancak, toplumların ileri süreceği her hak talebi insan onuruna uygun olmayabilir. Schwartlander bu belirsizliğin, insan onuru insan haklarının evrensel otoritesinin ve geçerliğin türetildiği kaynak olmasıyla birlikte, onur kavramına etik değil, kültürel yaklaşımından kaynaklanabileceğini söylemektedir (Dicke,

“*The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse*”). Bu handicap insan haklarının hak olabilmesi için insan onuruna dayanması gerekliliği ile açıklanmaktadır. Örneğin; Evrensel Bildirgede insan onuru kavramı tanımlanmamakta, ancak insan hakları, insan onuru ile temellendirilmektedir. Bu bildirgede “bütün insanların özgür ve onur ve haklar bakımından eşit doğdukları”nın kabulü akıl ve vicdanla donatılmalarıyla temellendirilmiştir. (Kuçuradi 2011: 198). Onur, insan haklarının bir gerekçesi olarak düşünülmekte, ancak sosyo-kültürel içerikli unsurların ayrışması ve kavramın genişleyerek ihtiyaç duyulduğunda farklı içerikleri de kabul edebilmesi için tanımlamaktan kaçınılmaktadır. J. Locke’un klasik insan haklarını hayat, özgürlük, mülkiyet, özgürlük olarak belirlemesi, Fransız devriminde “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” üçlüsünün onurlu bir hayatın mümkün olmadığı insanlığın temel malzemelerini ortaya koyması, onur ve haklar arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Bu niteliklere aykırı bir talep insan hakkı olamayacaktır. Bu ilkeler kendi içlerinde insan hakları olmasalar da siyasi çıkarlar ve insan hakları iddiaları arasındaki farklılığı oluştururlar. İnsan onurunun tehlikeye düştüğü durumları gösterirler (Dicke, “*The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse*”). Toplumsal, kültürel, bilimsel unsurların gelişmesiyle farklı insan talepleri, insan hakları bağlamında tanınma isteyeceklerdir. Bir istemin hak olabilmesi için etik bir temeli de olmalıdır. Bu da insan onurudur. Bu hakların ana amacı; insan onurunun korunmasıdır J. Donnelly’nin “insan haklarının kaynağının insanın ahlaki doğası olduğunu, insan haklarına sadece yaşamak için değil, ‘insanın onurlu yaşamı’ için ihtiyaç duyulduğu fikrini aktarmaktadır (Kafadar 2013)

İnsan onuru esasen insanın sosyal yaşantısıyla önem kazanan, gelişen, insan haklarıyla desteklenen ve bu hakları da geliştiren bir kavramdır. Donnelly’nin de işaret ettiği gibi, insan hakları, sadece bireylerin hakları olduğu için bireylerin taleplerine toplum ya da diğer sosyal grupların taleplerinden daha fazla öncelik verilir. İnsan hakları, etnik kökeni, inancı, cinsiyeti, toplumsal statüsü vb. ne olursa olsun, herkesin ‘insan değerini’ korumayı amaçladığı için evrenseldir (Türe 2014: 159). İnsan haklarının amacı, gelişen dünya ve farklılaşan değerler, durumlarla birlikte, asıl olan “onuru” haklarla korumak, geliştirmek, insanın tüm eylemlerinde insanlığın yararını amaçlayan etik değerleri dikkate almasını sağlamaktır. Kavrama haklar ekseninde yaklaşım, aklı ve özerkliği içinde insanın ve haklarının kabulünü zorunlu kılmaktadır. İnsan haklarına yönelik her ihlal insan onurunun zarar görmesiyle sonuçlanmaktadır. Bir hakkın insan hakkı olabilmesi onun ahlakiliği ile de ilgilidir. Bu aşama da ahlak ve onur ilişkisini irdelemek gerektiği açıktır.

b. Ahlaki Açıdan Onur Kavramı: İnsan değeri insan onuruyla ilişkili olduğu için, insan onurunun yaşamda davranışların değerlendirilmesinde önemli bir rolü olması gerekir. Eylemin uygunluğu hakkındaki bir sorunun tartışılması etik ile onur arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır (Malpas ve Lickiss 2007: 23). Hangi eylemler onuru geliştirir, ya da zarar verir? Tüm insanlar potansiyel olarak onuru taşımalarına rağmen, insanlar arasında -daha fazla ya da daha az onurlu- ayrımı var gözüktüğü de onurumuzu geliştirmemiz, bizim yaşam koşullarımıza bağlanmaktadır (Barker 2011: 17). Bunun için bir kişinin kendi onurunun bilincinde olması, zorunlu olarak daima kendi onurunun korunmasının da başkasının onurunun bilinciyle bağlantılı olduğunu bilmesi gerekir. Dolayısıyla başkasının irade özgürlüğünün temeli de kişinin kendi irade özgürlüğünün içerisinde aranmaktadır (Aldanmaz 2010: 83). İnsanlar kendi onurlarını ve diğerlerinin onurlarının karşılıklı olarak kurdukları ilişkilerle korur ya da zarar verirler. Başkasının onuruna zarar veren insan kendi onuruna gelecek bir zarara kapı aralamış olur. İnsan akli ve ahlaki özerkliği ile “kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa karşısındakine de öyle davranması gerektiği” prensibine bağlı kalırsa hem kendi onurunu yüceltmiş, hem de karşısındaki insanları kendisi için bir araç değil, davranışlarını motive eden bir amaç olarak görüp onurlarının gelişimine katkı sağlayan eylemleri gerçekleştirmiş olur. Dinlerin “altın kuralı” olan bu prensip Kant’ın kategorik emperatifidir. Kant’ın düşüncesinde onurlu olmak ahlaki eylemlere bağlanmakta ahlaki edimlerde bulunmayan insanların onurlarını kaybettikleri, ya da özgürlüğün ahlaki otonomiye zorunlu kıldığı gibi sorunlu bir bakış açısı da bulunmaktadır. Kişi ahlaki eylemlerde bulunmadığında onurunu kaybetmez, ancak geliştiremez. Kişinin kendi onurunu geliştirmesi, başkalarının onurunu geliştirmesini sağlayacak eylemleri gerektirmektedir.

İnsan onurunun sadece hukuki normlarla ifade edilen yasal bir kavram olmayıp, aynı zaman da ahlaki-felsefi bir terim olması kullanıldığı bağlama bağlı olarak farklı anlamlar ortaya çıkarmaktadır. Ancak söz konusu olan ahlak, değerler olunca, bunları besleyen kültür de insanların ahlak ve değer anlayışlarını etkilemektedir. Toplumsal olan bazı ahlaki değerler insan onuru kavramının içine sığdırılabilir mi? Burada ahlakın da kültürel olandan ayrılması daha etik bir ahlaka doğru yön değiştirmesi gerektiği söylenebilir. D. Shultziner’e göre, “insanların ahlaki bakış açıları, insan onurunu yani dünyayı algılama biçimini etkilemektedir. İnsana dair bu geniş bakış açımız (kalın) , bütün bir ahlaki dünya görüşünü kapsamaktadır” (Shultziner 2007: 78-79).

Farklı dünya görüşlerine, kültürlerle sahip insanların geniş bir ahlaki-kültürel bakış içinde insanları, dünyayı anlama, yargılama biçimi bulunmaktadır.

“Onur” kavramına geniş bir ahlaki bakışla yaklaşılması, objektiflikten uzaktır, evrensel değildir. Örneğin; haklar ve görevler ekseninde insan onuru kavramına yaklaştığımızda Batı dünyası özellikle insan haklarıyla insan onurunu tanımlarken, diğer kültürel ve ideolojik dünya görüşleri, bayanların eşlerine karşı görevlerine, devletine, anayasasına, Tanrısına ve insanın toplumuna karşı olan bireysel görevlerine ilişkin olarak insan onurunu resmetmektedir. Hak ve görevlerden başka, insanın onurlu varlığı ile ilgili diğer normlar insanın ahlaki değeri ile ilgili temel esaslarından türetilmiştir ve geniş ahlaki görünümü içinde idrak edilmektedir. Bu normlar arasına, *şeref* de dahil edilmektedir. Onurun bu biçimine kişisel, toplumsal saygınlığın onur olarak algılanması diyebiliriz. Tam olarak modern onur fikrine denk düşmemektedir. Örneğin; belirli bir kültür içinde birkaç kadınla evli olan bir kişi onların bakımını üstlenip toplum içinde büyük bir onur kazanabilir ama diğer toplum ve kültürlerde bu olmayabilir. Ancak Batı düşüncesinde de “onur” kavramının gelişimini dikkate aldığımızda Eski Yunan düşüncesi ve Roma’da bireyin toplumsal statüsüne, devlete karşı görevlerini yerine getirmiş olmasına bağlı olarak kazanılan ya da kaybedilen bir nitelik olarak görülmekteydi. Ortaçağ da Hıristiyan düşüncesinde kavram, “insanın Tanrı suretinde yaratılmış olması” ile açıklanmaktaydı. Her ne kadar tüm insanlar Tanrı’nın yaratmış olması yönüyle onurlu olsa da onur kaybedilebilirdi. Artık iman, toplumsal görevlerin yerini almıştı. Tanrı’ya iman eden birey onurluydu. Hatta, günah işlemek onurun bir kaybıydı. Batı toplumlarında kavramın modern anlamda insan haklarıyla bağlantısında insanın değeri anlamını ifade eder biçimde kullanılması henüz yenidir.

Onur insan onurunun geniş/ belirgin anlamı içinde onurlu ve onursuz, ahlaki ve ahlaksız davranışın ne olduğunu belirleyen bir başka kademe olarak hak kavramı üzerinden değerlendirilmelidir (Shultziner 2007: 80-85). Öyleyse “hak” ve “ahlak” kavramının anlaşılmasında toplumlar arasında değişken olan kültürel normlardan değil, bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde temel alacağı evrensel insan haklarından bahsedilmelidir. Bu kavram kargaşası onur kavramına geniş ahlaki-kültürel bakış açısından kaynaklanmaktadır. Evrensel olan insan onurunu şeref vb. değişken kültürel normlardan ayırt etmek gerekir. Hak ve görevler ve şeref ve haysiyet anlamında onur, insan doğasındaki ahlaki değer ve toplumsal ilişkilerine ilişkin olarak belirli kültürel anlayış arasındaki uyumu yaratmak için önceden belirlenen geniş bir ahlaki bakış içerisine dahil edilebilir. Batı’da da onur kavramının kişisel ve toplumsal saygınlıkla ilişkilendirildiğini görmüştük. Kavramın kültürel algılanış biçiminden kaynaklanıyordu. Tarihsel süreçte onur kavramının içeriği hiyerarşik anlamlardan daha evrensel anlamlara doğru dilsel olarak gelişmektedir. “Ronald Dworkin’in in-

san hakları fikrinin ‘belirsiz ama güçlü bir insan onuru fikri’ ne bağlı olduğunu söylediğini” aktarmıştır (Sulmasy 2007: 9). İnsan onuru kavramının gelişimi, ahlaki olan ve olmayan davranışların etik bir çizgiyle değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu etik çizgini kaybedilmesi, kavramı sosyo-kültürel açıdan anlama ve tanımlama farklı kültür ve dinden insanların olduğu toplumlarda problem oluşturacaktır.

c. Kültürel Açıdan Onur Kavramı: Uluslararası toplumda onur yaygın olarak dile getirilen bir kavramdır. Onur kavramından çok kültürlü ve çok dinli toplumlar da insani değerlerin ve ahlakın gelişmesinde destek alınabilir mi? Farklı kültür ve dinlerin kavrama yaklaşımı nasıldır? Bu yaklaşım, kavramın evrensel anlamının lehine kültürel anlamlardan ayırt edilebilir mi? Birinci sorun insan onuru kavramının muğlaklığıdır. İnsan onurunu yorumlama konusunda her disiplin kendisinin yetkili olduğunu iddia etmektedir. Çok kültürlü bir toplumda, insan onuru konseptini belirli bir din veya belirli bir filozofun sisteminden çıkartmak, hakim kültürün bütün topluma dikte edilmesi anlamına gelir ve toplumsal barışa hizmet etmez. Çok kültürlü toplumun insan onuru konseptinin bütün toplumca benimsenebilmesi için de muhtevasının açık, anlaşılır olması, hukuki bir kurum olarak uygulamada sıkıntı yaratmaması gerekir. Kavramın, insan ilişkilerini sistemleştiren en temel sübjektif hak ve değerlerin üzerine kurulması gereklidir. Bu hak ve değerler farklı kültürlerde az veya çok kabul gören, tanınan ortak özelliklere sahip olmalı, bu nitelikleri ile farklı kültürlerle mensup insanlar arasında uzlaşmayı sağlamalıdır (Heper 2010: 1927). Örneğin; birinci kuşak insan hakları olarak da bilinen, insanın değerinden temel alan yaşam hakkı, Mülkiyet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, vb. haklardır.

İnsan onuru uluslararası diyalogda sıkça gündeme gelmektedir Heper’e (2010) göre, “Avrupa’da artan Hıristiyanlık dışı din ve kültürlerin etkisi Hıristiyanlık temelindeki insan tasarımı ve bu tasarıma bağlı insan onuru kavramlarını tartışmaya açmaktadır” (Heper 2012: 1925). “Batılı kavramlaştırma biçimlerinden hareketle onurun pozitif hukukla ilgili bir insan tasarımı olduğu düşünülebilir. A. Heper, İslam dünyasında “insan onuru” kavramına yer veren birçok insan hakları bildirgeleri bulunduğunu, fakat bu belgelerde onur kavramının şeref kavramı ile aynı bağlamda kullanılmakta olup, bu bakımdan farklılık taşıdığını belirtmektedir. İnsan onurunun İslam’a özgü orijinal bir kavram olmadığını düşünmektedir. Bu yönüyle, A. Heper, Shultziner’in onur kavramının hak kavramı ile ilişki kurularak ele alınmasının kültürel anlamların aşılması, evrensel insan haklarıyla ilgisinin kurulmasının sağlanabileceği

fikrine destek vermektedir. A. Heper, Batılı anlayışın evrensel insan onuru fikrine karşın, farklı toplumlara farklı tarihi bağlamlar içinde baktığımızda, insan onuru kavramının belirli bir tarihi dönemde, belirli bir toplumun kültüründeki insan imajına bağlı olduğunu düşünmektedir. Yani insan imajının değişmesiyle kavram değişmektedir. Evrensel olan bir onur kavramının da olup olmadığını sormaktadır (Heper 2012: 17-20). Bu soruya cevaben Kuçuradi, insan onuru kavramı insanın değerinden doğan insan haklarıyla açıklandığı için, farklı kültürlerde farklı onur (dignity) anlayışları olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu farklı olanın ise, namus/şeref anlayışları olduğunu düşünmektedir. İnsan onurunun içeriği kültürden kültüre fark gösteriyorsa, bütün insanlar onur bakımından nasıl eşit olabilir ve eşitler olarak muamele görebilir? Sorusu yanıtızsız kalacaktır (Kuçuradi 2011: 75). Onur mutlak bir değeri ifade ettiği için, kişisel ve toplumsal olan göreceli değerler, insan onuruna aykırı olabilir demektedir (Aldanmaz 2010: 81-82).

Farklı kültürler ve farklı dinlerde insan onuru tasarımları ele alınırken, benzerliklerin ve farklılıkların belirli kavramlar ve konular üzerinde yoğunlaşmasının söz konusu olduğu bu kavramlar ve konuların başlıcalarının, Batılı Liberal, seküler konseptler için antroposentrizm (insan merkezlilik), bireycilik, eşitlik, devletten gelen kamusal saldırılara karşı korunma için subjektif haklar iken, semavi dinler, konfüçyüsçülük vb. dünya görüşü ve dinler için teosentrizm, kozmosentrizm, topluma yönelik olma, rol etiği, ödev etiği gibi kavramlar ve konular olarak öne çıktığı belirtilmektedir. “Onur” kavramının hak-ödev, şeref bağlamında algılanışında, özellikle dinin kültüre etkisinin olabileceğini düşünebiliriz. Semavi dinlerde onur kavramının olmadığını düşündüren tek durum onurun kültürel algılanışı değildir. Kutsal kitaplarda Tanrı-insan ilişkisinin yansıtılma biçimi de önemlidir. İnsanın vahiy karşısındaki olumlu ya da olumsuz tutumu ile onuru arasında nasıl bir ilişki vardır? İnsanlar potansiyel olarak onura sahip midir? Yoksa vahyi kabul etmeyenler onurlarını yitiriyorlar mı? Vahye karşı takınılan tutumları ifade eden kelimelerin içeriği onur kavramına denk düşmekte midir, farklılaşmakta mıdır?. Bu sorular üzerinden onur kavramıyla insanın yaratılışı, iman noktasındaki tercihi ve davranışları arasındaki ilişki araştırılmalıdır. Örneğin İslam’da birey iman ve salih ameller ile Allah katında saygınlık kazanmaktadır (Bakara, 82-83). Salih ameller insan haklarını da içerdiği için (bakara,177), bu durum toplumsal saygınlık da kazandırır. Ancak ahlaki davranışın dışına çıkmanın ya da imana olumsuz cevabın karşılığı şeref, izzetin kaybı olup, insani değer yitimi değildir.

Farklı kültürlerde insan onuru tartışmalarında, bireycilikle de bağlantılı olarak bireyin devlete karşı subjektif hakları konusudur (Heper 2012: 22-23). “Bu subjektif hakların içinde asgari maddi yaşam, var olma hakkı, otonom olarak kişiliğin geliştirilmesi hakkı, özel hayatın korunması hakkı, düşünsel, ruhsal bütünlük hakkı, temel olarak hukuksal eşitlik ve asgari saygı gösterilme hakkı yer almaktadır. Bütün bu haklar farklı dini ve felsefi geleneklerde kendi temellerini bulabileceklerdir. Yeni bir insan onuru tasarımında farklılıklara yer vermek, hem bu işlerlik kazandıracak hem de daha fazla insanın benimseyeceği bir kavram olarak insan onuru etrafında toplumu birleştirecek ve demokratikleştirecektir” (Heper 2010: 1931-1932). Öyleyse insan onuru kavramına dinler subjektif haklarla yaklaşmalıdır. Bu yaklaşımla Heper, doğu dinlerini tümüyle “Onur” kavramından uzakta da görmemektedir. Çoğulcu Batı toplumlarında yaşayan farklı kültürden insanların, çok yönlü bir çoğulculuk içinde yönlerini döneceği bir değer olarak, insan onurunun ortak bir payda olduğu, bu paydanın modern dünyanın etik temelini ifade edeceği, hümanizm, insancıl olmaya yönelik bütün talepleri karşılayabileceğini düşünmektedir. Bu konsensus ancak, insanların birbirlerinden farklılaştıkları etnik köken, din, cinsiyet vb. göz önünde tutulmadan yapılabilir. Fakat bu evrensel kavramdan devletler kendi anlayışlarına göre bir kavram türetebilir, insani çıkar ve ihtiyaçlar temelinde ortak noktalarla belli kriterler geliştirilebilir. Bu noktalar evrenselidir. Aslında Heper, bu noktada Batı’nın çoğulcu yaklaşımında insan onurundan yola çıkmasını Doğu toplumlarına bir örnek olarak vermemektedir. Sadece Batı toplumlarında dini ve kültürel çoğulluğu oluşturan Doğu kültür ve düşüncesinden insanların topluma uyum sağlamasını kolaylaştıracak bir bakış açısı olarak görmektedir. Böylece farklı din ve kültürden insanlar insanın değeri, yaşamın anlamı vb. konularda bireysel dünya görüşlerini şekillendiren unsurların ayrımını yapabileceklerdir. Kendi din ve kültürlerinden onur hakkında evrensel yorumları hayatlarına aktarabileceklerdir. Kuçuradi, çok etnik kökenli ve çok dinli toplumlarda yaşayan insanlar arasında, belirlenen normların insan onurundan temel almasının insan haklarına aykırı kültürel norm ve dini değerlerin ayırt edilmesini sağlayacağını belirtmektedir. Kültürlerin bazen, normlarının ve dünya görüşlerinin “doğruluğuna” inananlara, insansal yeteneklerini gerçekleştirmelerinde engel olabileceğini bu durumun, bütün normların, dolayısıyla çok eşlilik ve kan davası gibi göreneklerinde aynı değerde olduğunu iddia eden postmodernizmden kaynaklandığını düşünmektedir (Kuçuradi 2011: 138, 270). Gelecekteki insan hakları, yeni siyasi ve ahlaki kavramları içine alacak, insan onuru kavramı üzerine temellenen yeni bir küresel etik insanlığın problemlerini çözmede rehberlik edecektir (Lewis 2007: 104-105).

Onur kavramının çok kültürlü ve çok dinli toplumlarda farklı din ve kültürden insanları birleştirebilmesi, toplumsal barış ve hoşgörü ortamına sağlayacağı katkı açısından da son derece önemlidir. Özellikle dinlerin kavrama (insan onuru-insan hakları) bağlamında yaklaşması, toplumsal barışa katkı sağlayacaktır.

Dünya çapında küresel, ahlaki nitelikli pek çok problem bulunmaktadır. Örneğin, açlık, israf, savaşlar, küresel ısınma, çevre sorunları, dinsel kaynaklı terör vb. insan haklarının çiğnendiği durumları örneklendirmektedir. Dünya, yaşayan tüm insanların işbirliği içinde bu problemlere çözüm bulmalarını beklemektedir. Problemleri çözmek ise, her şeyden önce insan olarak birbirine değer veren her insanın insanlığını geliştirebilmesi için maddi ve manevi gereksinim ve haklarının tanınmasına duyarlı insanların varlığına bağlıdır. “Onur” kavramının haklara dayalı etik bir açıyla kabul edilmesi, bu bilince sahip bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü, insanın doğadan değil kendisinden aldığı bir değeri vardır. Onura sahip olan ve geliştirecek olan da insandır. (Toprakkaya 2013: 45). Kişi onura, antropolojik olarak sahiptir. Bu anlamda onur, şeref ya da saygınlık gibi kaybedilecek bir değer değildir. Esas olan onurun geliştirilmesidir. Bu da ancak akıllı ile insanlığa hizmet edecek etik değerleri kazanmış, evrensel ahlaka uygun (insan hakları) davranış sergileyen, insanlığını keşfeden toplumların varlığını gerektirmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak onur kavramının insan hakları, ahlak, çok kültürlülük bağlamında yaptığımız kavramsal analizin sonucunda kavramın insan haklarını önceleyen etik bir çizgi vermekle beraber, kültürel, ahlaki bakış açıları kavramın farklı anlaşılma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Kavramın farklı anlaşılmasının sebepleri ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği tartışılmıştır. Evrensel boyutta onur kavramı denilince şeref, saygınlık gibi yan anlamlarının ve sosyo-kültürel anlaşılma biçimlerinin ötesinde insanın verili değeri, bu değerini geliştirmesini sağlayacak insan hakları fikrinin kabulü doğru anlaşılma biçimi olacaktır. Kavramın farklı anlaşılma biçimleri öncelikle kavramın tanımlanmasına yönelik sözlük anlamlarında irdelenmiştir. Hem Türkçe hem İngilizce ve diğer bazı dillerde kavramın kişisel şeref/toplumsal saygınlık anlamını barındırdığı açıktır. İngilizce’de “dignity” ve “honour” olarak kavramın anlam farklılaşmasına dikkat çekilmiş, kavram, bir tür olarak insanın yeti ve olanaklarını ifade eder şekilde daha evrensel ölçekte tanımlanmıştır. Kitab-ı Mukaddes’te tam olarak onuru karşılayan bir kelime olmasa da en yakın an-

lamdaki kelime (gedula, kavod) saygınlık, şeref anlamındadır. Eski Yunan düşüncesi ve Roma döneminde de onur kazanılan kaybedilen bir toplumsal düzen kazanımıdır. Batı’da Rönesans ve Reform hareketleriyle ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi ve Hümanizmin etkisiyle onur kavramı sistemleştirilmiştir. İnsanın her türlü ideolojik düşünce ve kurumun ötesinde doğadan getirdiği bir değeri ve hakları vardı. Hukuki olarak insanın değeri fikri, insan haklarının gerekçesi olmuştur.

Kavramın analizinde toplumsal normlara uygun davranışların bireye saygınlık kazandırdığı, bu anlamın onurun kültürel algılanışı olduğunu belirtmiştik. Öyleyse şeref ve saygınlık anlamının kaynağı nedir? Aslında Kutsal Kitaplar İnanırlarından ahlaki değerlere uymalarını isterler. Bu ahlaki değerlerin toplumca benimsenmesi, değerlere bağlı olanlara saygınlık duyulmasını sağlamaktadır. Kişinin bu saygınlıktan dolayı duyduğu gurur ise şereftir. Dinlerin ahlaki nitelikli değerlerinin birer insan hakkı olduğu açıktır. Ancak toplumların saygınlık attettikleri eylemlerin kaynağı bazen dinler olmayabilir. Kültürel yapıdan kaynaklanan ahlaki bir değeri olan ya da olmayan eylemlere de saygınlık duyulabilir. Dolayısıyla onurun modern algılanışının, ahlaki değerlere yer verdiği için kutsal kitaplarda temeli bulunmaktadır. Kültürel normlardan kaynaklanan eylemler insan hakları ölçeğinde değerlendirilerek onura uygunluğu tespit edilmelidir.

Özellikle semavi dinlerde onur olmadığı fikrinin kaynağı kültürel unsurlardır. Kavramın yan anlamı olarak kabul gören şeref, saygınlık bir yönüyle toplumda kabul gören davranışların sergilenmesiyle kazanılmaktaydı. Şeref ve saygınlığı kazandıran eylemler toplumun kültürüyle de alakalıdır. Örneğin Kur’an da “kölelik” vb. konularda ayetlerin yer alması “insanın değeri” fikrine yeterince önem verilmediğini düşündürebilir. Bu durum Kur’an’ın gönderildiği çağlardaki tarihsel şartlarla ilgilidir. Dinlerin tarihsel boyutlarının dikkate alınmaması Kutsal kitaplarda bununla bağlantılı olarak semavi dinlerde onura yer olmadığı düşüncesine sebep olmuştur. Kavramın özellikle Batı ve Doğu toplumları arasında, çok kültürlü toplumlarda ortak amaçlar oluşturabilmesi için sosyo-kültürel referanslar yerine evrensel “haklar” bağlamında düşünülmesi gerekmektedir. Toplumsal iletişim, barış ve huzurun sağlanmasında insanların hangi kültür dinden olursa olsun karşısındakine değer vermesi, sadece insan olduğu için haklarını gözetmesi gerekmektedir.

Bu noktada insanların birbirini ötekileştirmeden, destek olarak yaşamaları için dinsel kaynaklı ön yargı ve yorumların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Dinlerin kültürel olanın ötesinde evrensel olarak yorumlana-

bilecek insani değer ve kavramları bulunmaktadır. İnsan haklarına ters düşen kültürel normların dinsel kaynaklı olduğunun düşünülmesi, kutsal kitaplara bakış açısından kaynaklanmaktadır. “Onur” kavramının dinler ölçeğinde incelenmesi gerekmektedir. Semavi dinlerin teologları kavramı kutsal kitaplarda araştırmalı, evrensel amaçlar için yorumlamalıdır. Kavramın anlam ve değerini teolojik referanslarında yapılandıramayan bireylerin birbirlerini sevmeleri, haklarını korumaları, iletişim kurmaları, bir barış toplumu oluşturmaları mümkün değildir. Modern anlamda onur kavramı insanın değerli bir varlık oluşunun ve bu değeri koruyacak geliştirecek hakların kabulü anlamına gelmekteydi. Öncelikle İslam dininin insanın değeri ve hakları noktasında kavramı yansıtan örneklerle teolojik kaynaklarında yer verdiği bilinmektedir. Kutsal kitaplar (Kur’an, Kitab-ı Mukaddes) insanın değeri, insan hakları açısından değerlendirmeye müsait görünmektedir. Bu değerlendirme de kavramın klasik algılama biçimi olan şeref ve saygınlık anlamı, modern algılama biçimi olan insanın değeri ve hakları fikri göz önünde tutulmalıdır.

Kaynaklar/References

- Aldanmaz, O. (2010). “İnsan Onuru Işığında Kişisel Özerklik ve Yerellik İlkesi”, Erzincan Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi, C.14, S.1-2.
- Arslan, K. O. (2015). “İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.120.
- Barker, C. (2011). Dignity in International Human Rights Law, International Write for Rights Movement, This Edition Published.
- Brennan, A. ve Los Y.S (2007). “Two Conceptions of Dignity: Honour and Self Determination” *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*, Edited by: Jeff Malpas and Norelle Lickiss, University of Tasmania and Sydney/ Australia Springer.
- Bulut, N. (2009). Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar. XII Levha Yay. İstanbul.
- Bulut, N. (2008). “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.3-4.
- Dicke, K. “The Founding Function of human Dignity in The Universal Declaration of Human Rights”, The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse. Ed. D. Kretzmer and E. Klein, The Minerva Center for Human Rights The Hebrew University of Jerusalem, Tel Aviv University/ Kluwer Law International The Hague/ London/Newyork.
- Düzgün, Ş. A. (2007). “İnsan Onuru ve Toplumsal Yaşam İçin Etik”, Kelam Araştırmaları Dergisi, S:1.
- Gören, Z. (2007). “Avrupa Birliği Temel haklar Şartının Ana İlkesi: Dokunulmaz İnsan Onuru”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.6, S.12.
- Heper, A. (2010). “İnsan Onuru ve İnsan Tasarımı ve Aktüel Tartışmalar”, Prof. Dr. Rona SEROZAN’a Armağan. XII Levha Yay. C.2, N.111, İstanbul.

246 • İNSAN HAKLARI, AHLAK VE KÜLTÜR AÇISINDAN “ONUR” KAVRAMINA YAKLAŞIMIN KAVRAMIN TANIMLANMASINA ETKİLERİ

- Heper, A. (2012). “Kültürler arası İlişki Bağlamında İnsan Onuru”, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar-V” Sempozyum- İstanbul Barosu HFSA Bildirileri/2, 13-17 Eylül, 2010 24. Kitap, HFSA, Haz. H. Ökçesiz, G. Uygur, S. Üye, İstanbul Barosu Yay. İstanbul.
- Kafadar, M. F. (2013). “Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: İnsan Onuru”, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukuk Gençleri Sempozyumu 11-12 Ekim 2013, Antalya.
- Kuçuradi, İ. (2011). İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kuçuradi, İ. (2009). “ Felsefe ve İnsan Hakları”. İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Lewis, M. (2007). “A Brief History of Human Dignity: İdea and Application”, Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Ed. J. Malpas and N. Lickiss, University of Tasmania and Sydney/ Australia Springer.
- Macit, M. (2014). “Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.41, Erzurum.
- Malpas, J. (2007) .“Human Dignity and Human Being”, Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Ed. J. Malpas and N. Lickiss, University of Tasmania and Sydney/ Australia Springer.
- Ritschl, D. “Can Etical Maxims be Derived from Theological Concepts of Human Dignity”, The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse, Ed. D. Kretzmer and E. Klein, The Minerva Center for Human Rights The Hebrew University of Jerusalem, Tel Aviv University/ Kluwer Law International The Hague/ London/Newyork.
- Seymen Çakar, A. “Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru”, old.umut.org.tr/ userfiles/ Hukukdünyasi/ 2012.tambildiriler/11 ekim- N-1.a.c.pdf.
- Sulmasy, D. P. (2007). “Human Dignity and Human Worth”, Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Ed. J. Malpas and N. Lickiss, University of Tasmania and Sydney/ Australia Springer.
- Shultziner, D. (2007). “Human Dignity: Functions and Meanings”, Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Ed. J. Malpas and N. Lickiss University of Tasmania and Sydney/ Australia Springer.
- Şimşek, O. (1999). Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Toprakkaya, A. (2013).“H. Jonas’ta İnsan ve Doğanın Değeri”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S.15.
- TDK Sözlüğü <http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi: 16/09/2018
- Türe, F. (2014). “İnsan Haklarının Normatif Kökeni”, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.32, Bahar.
- Ulusal, Ş. (2014). “Uluslararası Hukukta İnsan Onuru Fikrinin Gelişmesine İslam’ın Katkısı”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.23.